

Heydər Əliyev sözün gücünə və müdrikliyinə inanırdı

(Əvvəli ötən sayımızda)

E.A. - Bildiyim qədər o zaman Heydər Əliyev yazıçılara yaxşı bir vətəndaş mövqeyi dərsi keçsə də, tezliklə özü məsələyə müdaxilə etmişdi. Sonralar jurnalist Elmira Əmrahqızına verdiyi müsahibədə həmin prosesi belə xatırlamışdı: "Hadisə mənə çox pis təsir bağışladı. SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin köməyi ilə məsələni gündəliyə çıxardım. Lazımı yerlərə məktublar göndərdik. Amma bir cavab almadıq. Süleyman Rüstəmi, Mirzə İbrahimov, Rusul Rzani, Nəbi Xəzrini yanıma çağırardım. Xahiş etdim ki, bu işlə yarımdan məşğul olsunlar. O zaman artıq Bakıda İraq konsulluğu da fəaliyyətə başlamışdı. Bizə dedilər ki, məsələnin dövlət səviyyəsində həlli çətindir. Amma yenə də İraq prezidenti Həsən əl-Bəkrə məktubla müraciət etdik. Sonra regionda İran-İraq müharibəsi başlandı. Vəziyyət çətinləşdi. Bütün söylərimizə baxmayaraq, Füzulinin canazasını Azərbaycana gətirmək mümkün olmadı".

V.Q. - Bəli, bu sətirlərdə həqiqi Heydər Əliyevi görmək mümkündür. O, başladığı heç bir işi yarımcı qoymurdu. Bilmirəm, bəlkə də yazıçıların VII qurultayında ki vətənpərvərlik və milli hisslərlə dolu çıxışının təsiri altında sonralar bir qədər qeyri-ərdicil şəkildə də olsa, Heydər Əliyevin istər klassik, istərsə də müasir şair və yazıçılara münasibətini öyrənməyə başladım. Zəngin irsində, gündəlik fəaliyyətində ədəbiyyat və mədəniyyət məsələlərinin arşdırılması ilə məşğul oldum. Ayrıca olaraq onu da qeyd etməliyəm ki, dövlət başçısı Sovet Azərbaycanı ilə müqayisədə müstəqillik dövründə ziyalılarla ünsiyyətə daha çox və davamlı diqqət yetirirdi. Bu da onun göstəricisidir ki, ədəbiyyat və sənət sahəsində çalışan insanlara, bütünlükdə isə mədəniyyətə maraq, qayğı hansısa direktivlərin icrasına deyildi. Yeni bu məsələlərlə mərkəzin göstərişi ilə məşğul olmurdu. Öz təbiətindən, xarakterindən irəli gəlirdi.

Səhv etmərsən, 1997-ci ildə ədəbi-mədəni tədbirlər və sənət adamları ilə görüşlərdəki çıxış, məruzələri, respublika və ümumittifaq mətbuatına müsahibələri əsasında tərtib etdiyim 500 səhifəlik "Ədəbiyyatın yüksək bəy və əməli" kitabı Milli Məclisin üzvü, Heydər Əliyevin birinci katib kimi respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə Naxçıvan MSSR-nin mədəniyyət naziri vəzifəsində çalışmış Fətaħ Heydəröyün müqəddiməsi ilə çapdan çıxdı. Yadımdadır ki, aradan bir neçə il keçəndən sonra, artıq nazir kimi işlədiyim dövrdə bir çox topla haqda söhbət düşdü. Prezident kitabın həcm etibarini ilə böyük-lüyünə, əhatəli mündəricatına baxdı, ayrı-ayrı çıxışlarını yada saldı və zarafatla "İndi sən bu kitabı düzəldib ortaya qoymusan. Bunu götürüb oxuyanlar da elə fikirləşə-cəklər ki, sovet vaxtı Heydər Əliyev bütün işini-gücünü atıb ancaq ədəbiyyat məsələləri ilə məşğul olurmuş" - deyə gülümsədi.

Sovet İttifaqının süqutuna qədər elə düşünmək olardı ki, müttəfiq respublikaların rəhbərləri yaradıcılıq qurultaylarında, ədəbi-mədəni tədbirlərdə məcburi-könüllü şəkildə, Moskvanın göstərişi əsasında iştirak edirlər. Amma müstəqilliyin ilk və çətin illərində Heydər Əliyevin "ədəbi səxdə" baş verən hadisələrlə yaxından maraqlanması, ölkənin üzləndiyi iqtisadi çətinliklərə, müharibə vəziyyətinə baxmayaraq, Yazıçılar Birliyinin qorunub saxlanması, ədəbi jurnalların nəşri, yazıçılara qayğı kimi məsələlərdə ərdicil mövqə tutması onun hər hansı direktivi yerinə yetirmədiyini, sadəcə ürayinin səsinə qulaq asdığını, ədəbiyyata sevgisini nümayiş etdirdiyini göstərdi.

E.A. - Yalançı təvazökarlığı bir tərəfə ataraq deməliyəm ki, Heydər Əliyevin yazıçıların 1991-ci ildə keçirilən IX qurultayına dəvət edilməsinin "günahkarlarından" biri mən idim. Şübhəsiz, təzyi və təqiblərlə səciyyəvi olan həmin dövrdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, Xalq yazıçısı Anarın da bu məsələdə prinsipliliyi və qətiyyəti mühüm rol oynadı.

Xalq yazıçısı Elmira Axundova Ümummilli lider Heydər Əliyev haqqında onlarla kitabın müəllifidir. Çoxcildlik "Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman" sənədli epopeyası üzərində işlərkən Azərbaycanda, keçmiş Sovet İttifaqında və dünyanın müxtəlif ölkələrində dövlət adamları, ictimai-siyasi və mədəniyyət xadimləri, görkəmli yaradıcı ziyalılarla görüşərək anadan olmasının 100 illiyini bəhrət və minnətdarlıq hissi ilə qeyd etdiyimiz Ulu öndəri müxtəlif rəkruslardan görməyə imkan verən 150-dən çox müsahibə alıb. "525-ci qəzet" həmin materiallardan birini - keçmiş xarici işlər naziri, tanınmış ədəbiyyatşünas alim, ölkəmizin Bosniya və Herseqovinadakı səfiri Vilayət Quliyevlə müsahibəni oxuculara təqdim edir.

di. O zaman Heydər Əliyevlə six ünsiyyət saxlayırdıq. Naxçıvandan Bakıya gələndə adətən qardaşı Cəlalin evində qalırdı. Orada dəfələrlə olmuşdum. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1991-ci ilin yaz sessiyasında Heydər Əliyevə qarşı böyük ədalətsizlik etmişdilər. Üzərinə haqsız hücumlar olmuş, yersiz ittihamlar səsləndirilmişdi. O, keçmiş silahdaşlarının etibarsızlığından çox incimişdi. Bunu mənə açıq şəkildə söyləmişdi. Həmin vaxt qurultaya hazırlıq gedirdi. Öz dəvətnaməni götürməkdən ötrü Yazıçılar Birliyinə gələndə Anarla görüşmək məqsədi ilə onun otağına keçdim. Söhbət əsnasında Heydər Əliyevə dəvət göndərən qurultaya çağırmağı təklif etdim. Dedim, qay gəlib ruhən özünə yaxın adamlar arasında bir qədər mənəvi dinclik tapsın. Anar da sağ olsun, təklifimlə dərhal razılaşıdı. Dəvətnaməyə əlimlə adını yazıb elə həmin gün Heydər Əliyevə apardım. Sonralar Prezident özü Yazıçılar Birliyinin X qurultayındakı nitqində bu hadisəni yada saldı. Xatirində deyil?

V.Q. - Elədir. Bağışla, tamam yadımdan çıxmışdı. Çoxları bilməsə də, mərhum dövlət başçısının sənə necə hörmətlə, hətta məhəbbətlə yanaşdığını mən yaxşı bilirəm. Xüsusən xarici səfərlərdə həmişə səninlə söhbət edirdi, fikirlərinlə maraqlanırdı, müşahidələrini bölüşürdü. Sənin Rusiya mətbuatında Heydər Əliyevə haqsız hücumlardan qoruyan məqalələrini, "Azadlıq" radiosunun rus programında ki prinsipial reportaj və çıxışlarını yaxşı xatırlayıram. Təsədüfi deyil ki, başqa birisi deyil, məhz sən mərhum dövlət başçısının rəsmi bioqrafı oldun (bildiyim qədər bunu özü istəmişdi), onun mürekkəb ömür yolu və zəngin siyasi-dövlətçilik fəaliyyəti haqda çoxcildlik monumental "Şəxsiyyət və zaman" adlı sənədli tarixi epopeya yaratdın. Çox şadam ki, birgə əməkdaşlığımız nəticəsində həmin əsər Budapeştdə macar dilində çap olundu. Böyük məhəbbətlə qələmə aldığın "Ədəbiyyat səhəbbət" kitabın mənim törcüməmdə nəşr edilib geniş yayıldı. Üzərində işlədiyim yeni kitab da illərdən bəri davam edən bu işbirliyinin başqa bir səhifəsi, başqa bir fəsilidir.

Azərbaycan yazıçıların Prezident Heydər Əliyevin iştirakı ilə keçirilən və yuxarıda haqqında söz açdığım X qurultayını yaxşı xatırlayıram. Bu görüşlər zamanı nə qədər maraqlı söhbətlər, mükəllimələr oldu! Necə ibretamiz fikirlər səsləndi! Yəqin ki, yaşımdan, ədəbi mövqeyindən asılı olmayaraq bu günlərdə hər söz adamı, xüsusən də gənclər o görüşdə "öz" Heydər Əliyevini kəşf etmək imkanı qazandı. Prezident vəzifə və şəxsiyyətinin

siqləti, ağırlığı ilə heç kəsi sıxıb əzmirdi. Əksinə, çıxış edənləri monoloqdan dialoqa, açıq və bərabərliyə qulaq fikir mübadiləsinə səsləyirdi.

Oktyabrın 30-da isə övvəldən sona -seçkilik orqanlara səsvərmə başlayana qədər qurultayın işində iştirak etdi. Müstəqilliyin ədəbi-mədəni platforması ilə bağlı program xarakterli nitq söylədi. Həm də Heydər Əliyev qurultaya tək gəlməmişdi. Yeni dövrün ədəbiyyatı, mədəniyyəti, ideologiyası üçün cavabdeh olanların hamısını özü ilə gətirmişdi. Qurultayın məruzəçilərindən olduğunu üçün rəyətmiş heyətəndə oturmuşdum. Odu ki, zalı diqqətlə müşahidə edə bildirdim. Ədəbiyyat və ideologiya məmurlarının bəziləri yerlərində mürgüledikləri (xüsusən də nahar fasiləsindən sonra!) halda, Heydər Əliyev məruzə və çıxışlara böyük maraqla qulaq asırdı. Hiss olunurdu ki, ədəbiyyat adamları ilə (son illərdə keyfiyyət baxımından sınırlar xeyli zəifləsə də, korifeylər aramızdan getsə də!) birlikdə olmaqdan zövq alırdı.

Bu, Azərbaycan yazıçılarından böyük və qədərbilən dostu - Prezident Heydər Əliyevin iştirakı ilə keçirilən sonuncu yaradıcılıq hesabatı idi. Əslinə baxanda ondan sonra qurultayların da bir dadi-duzu qalmadı. Heydər Əliyevin yoxluğu ölkə həyatının bütün digər sahələri ilə birlikdə yaradıcı mühitdə də (bəlkə də, hər yerdən daha çox) hiss olunmaqda idi. Çünki Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə bir əsr ərzində bu mühitin ilham və istiqamətvericisi, ruhlandırıcı və qoruyucusu olmuşdu.

Mənə elə gəlir ki, o, ədəbiyyat və sənət adamlarının mühitində ruhən dincəlirdi, daxilən zövq alır, hətta şənlənirdi. Bürokratik mühitin bozluğundan, tutuqluş kimi eyni sözləri, kəlmələri təkrarlayan bəzi məmurların dərindən yeknesəkliliyindən, dövlət idarəçiliyinin dəyişməz protokol qaydalarından bir neçə saatlıq da olsa uzaqlaşdırdı. Təkcə elə Qabilin "Heydər müəllim, uşaqlar "Inturist" in "Mramornı zal"nda yaxşı süffə açtblar, kitab-filan da var, bizimlə adama yüz qram vurardınız" - sözləri, yaxud Sırus Təbrizlinin öcaşkenliyə varacaq dərsədə söz güləşdirməsi (amma qarşısının inzibati-amirlik yolu ilə alınması!) dövlət başçısını vəzifə borcuna görə uzaq düşdüyü, dərindən adlı, gündəlik həyata qaytarırdı. O biri tərəfdən ədəbiyyat əhli də başa düşürdü ki, Prezident məmurlarla müqayisədə onlara bəlli bir azadlıq, sərbəst davranmaq, gizli həqiqətləri demək üçün kart-blanş verib. Həm də bu azadlıqdan şəxsi problemlərin həlli üçün deyil, xalqın və dövlətin xeyrinə, ədəbiyyatın və bədii sözün faydasına istifadə olunanda daha məmnun qalırdı, yaradıcı insanlara daha böyük ehtiram

göstərdirdi. Eyni zamanda şəxsi xahiş və istəklərə də heç vaxt laqeyd yanaşmırdı.

E.A. - Vilayət, bir çox həmsəhbətlərim, xüsusilə də sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi dövrdə və Moskvada Heydər Əliyevlə birlikdə işləyənlər, çixix və məruzələrin hazırlayanları onun tələbkarlığından, Azərbaycan və rus dillərini mükəmməl bilməsindən çox danışıqlar. Yəqin ki, sən də Prezidentin çixixləri üçün hazırlanan tezislər, hətta ola bilsin ki, məruzələrin mətnləri üzərində işləmişən, birlikdə mühüm sənədləri gözdən keçirmisiniz. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

V.Q. - Bilirsiniz ki, dövlət başçıları tez-tez xarici səfərlərə gedir, rəsmi şəxslər və nümayəndə heyətləri ilə görüşür, yığıncaq və tədbirlərdə çixix etməli, mətbuata və televiziya məsahibələr verməli olurlar. Dünyanın əksər ölkələrində onların xüsusilə "spicrayerləri" - nitq yazarları komandası olur. Orijinal və diqqətçəkici yazı bacarığına, analitik təfəkkürə, səlis və ifadəli dilə, üsluba malik olan bu adamların vəzifəsi xarici səfərlərdən, beynəlxalq tədbirlərdən, açılış mərasimlərindən tutmuş rəsmi qəbul və ziyafətlərdəki çixixlərə qədər hər yerdə dövlət başçısı üçün müxtəlif xarakterli nitqlər, məruzələr, salamla və təbrik mətnləri və s. hazırlamaqdan ibarətdir.

İndi düşünürəm ki, əgər Heydər Əliyev çoxsaylı məruzə və nitqləri (dövlət başçılarına ünvanlanmış rəsmi təbrik məktublarını çixixmə şerti ilə 1993-cü ildən həyatının sonun qədərki fəaliyyət dövrünü əhatə edən 46 cildlik "Müstəqilliyimiz əbədidir" külliyyatında toplanan materialları hamısını qeyd-şərtsiz Prezidenti öz yaradıcılıq nümunələridir) hər hansı yazılı mətnə əsaslanmadan söyləməsəydi, qeyri-adi natiliq məharətinə malik olmasaydı, onunla işləyənlər çox ciddi çətinliklərlə üzləşməli olar, əksər hallarda haqlı danlaq və məzəmmət eşidərdilər...

Təbii ki, Xarici İşlər Nazirliyi görüşlər, səfərlər və beynəlxalq tədbirlərlə əlaqədar Prezidentə müxtəlif sənəd və arxivlər hazırlayır. Lakin bunlar əsasən informasiya xarakteri daşıyan "çiy" materiallardır. Həmin qeydləri sisteme salmaq, onların əsasında ardıcıl və məntiqli nitq qurmaq, bir sözlə, quru arxivçi inandırıcı və ehtiraslı sözə çevirmək ağırlığını Heydər Əliyev heç bir "spicrayerə" etibar etmirdi. Əksinə, məsuliyyət yükünü həmişə öz üzərinə götürürdü.

2002-ci il aprelin 30-da Trabzon şəhərində Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin zirvə görüşü keçirilirdi. Həm Əhməd Nəcəf Sezər, həm də Eduard Şevardnadze açılış mərasimi və toplantıdakı çixixlərini, hətta dedikləri sağıqları da əvvəldən hazırlanmış mətn əsasında, kağızdan oxudular. Heydər Əliyev hər üç halda heç bir qeydə, konspektə baxmadan parlaq nitqlər söylədi.

Tədbirdən sonra xoş əhvali-

ruhiyyədə idi. Məni, Katibliyin rəhbəri Diləmə Seyidzadəni, Protokol xidmətinin rəisi Elçin Bağirovunu yanına çağırırdı. Yeri gəlmişkən deyim ki, Heydər Əliyev hər hansı bir zərərət eləyəndə hamıdan çox özü zövq alır, hamıdan əvvəl və hamıdan ürəklə özü güldürdü. Bu dəfə də gülə-gülə:

- Hərəniz kifayət qədər maaş alırsınız, - dedi. - Əvəzinizə isə mən işləyirəm. Görək bundan sonra maaş cədvəlinə qol çəki pulları mənə verəsiniz. Görürsünüz, o biri prezidentlərin işçiləri onlara çixix hazırlamışdılar. Hətta lazımı məqamda gəlib vərəqi də çevirdirdilər ki, oxumaq asan olsun. Siz hamınız isə hazırın nazirisiniz. Hər işi mənəm üstümə atmısınız. Ortada yeyib qırağa gəzirsiniz.

Zarafatla deyilsə də, bu sözlərdə həqiqət vardı. Komandanın, köməkçilərin görməli olduqları bəzi işləri Heydər Əliyev çox vaxt heç bir tənə-töhmət etmədən öz üzərinə götürürdü. Amma başqa bir həqiqət də vardı ki, onun yaradıcı zəkası, fəvqəladə natiliq qabiliyyətini, qeyri-adi yaddaşını və gözənilməzliklərlə dolu improvizasiya istedadını hazır yazılı materiallarla dar çərçivəyə salmaq mümkün deyildi. Belə çərçivələri birinci qıran Prezidentin özü olurdu.

Yenə eyni ilin iyul ayının 20-də Yaltada GUÖAM ölkələri dövlət başçıları sammiti keçirilirdi. Gündəlikdə təşkilata üzv dövlətlər arasında azad ticarət zonası yaradılması, habelə terrorçuluq, münaşəkəli cinayətkarlıq və digər təhlükəli cinayətlərlə mübarizədə GUÖAM hökumətlərinin qarşısında dayanan vəzifələr müzakirə olunurdu. XİN-də Prezident üçün çixix mətni hazırlanırdı. Üvəllə hər şey yaxşı gedirdi. Digər dövlət başçıları kimi Heydər Əliyev də mətni tələsmədən oxuyurdu. Amma o zaman dəbdə olan "paradiqma" sözüne çatanda dururdu. Azərbaycan dilində yavaşca "Bu nə sözdür bura yazmışınız?" - deyə soruşdu. Sonra isə kağızları bir tərəfə qoyub:

- Давайте оставим эти учебные записки в стороне. А я попытаюсь внести ясность в обсуждаемые вопросы исходя из своих возможностей ("Gəlin bu elmi qeydləri bir tərəfə qoyaq. Müzakirə olunan məsələlərə imkanlarımız aydınlaşdırmaq üçün çalışaram") - dedi və bundan sonra 20 dəqiqəlik ardıcıl, sistemli, ən başlıcası isə sadə və anlaşılıq nitqində bütün məsələlərə sərəst və məntiqli münasibət bildirdi.

Yaxud 2002-ci ilin fevralında ilk və son dəfə Milli Məclisdə Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı açıq dinləmələr keçirildi. İclasda deputatlar, hökumət üzvləri, jurnalistlər, siyasi partiyaların nümayəndələri, ictimaiyyət təmsilçiləri və b. iştirak etdirdilər. Milli Məclisin toplantısından əvvəl Heydər Əliyevin tapşırığı ilə BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 məlum qətnaməsi Azərbaycan dilinə tərcümə olundu. Prezident sənədin dəqiqliyinə, onun "BMT dili və üslubuna" uy-

ğunluğuna çox ciddi yanaşırdı. Odur ki, qətnamələri pəşakar səviyyədə, AlçerTAC-ın statlı tərcüməçiləri tərəfindən dilimzə çevrilməmişdi. Nazirlikdə də döndə-döndə baxmış, rus və ingilis dillərindəki orijinalı ilə tutuşdurmuşduq. Amma Heydər Əliyev mətnlərin dəqiqliyi və keyfiyyəti ilə özü təniş olmaq istəyirdi. Tapşırırdı ki, rusca orijinalı və tərcüməni də götürüb Prezident Aparatına gəlim. Kabinetində ikilikdə bütün mətnləri başdan ayağa qədər gözdən keçirdirdi. Həm də Prezident əvvəldən zarafatla şert qoyaraq dedi:

- Sən dilçisən, ədəbiyyatçısən. Özün də elmlər doktorusan. Odur ki, mətnin dəqiq, anlaşılıq Azərbaycan dilində olmasına sən, düzgün siyasi məzmun daşmasına isə mən cavabdehəm.

Bəzi kiçik dəzəlişlər və dəqiqləşdirmələr aparılırdı. Bir daha anladım ki, Heydər Əliyev üçün dövlət idarəçiliyində, xüsusən də Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı yalnız siyasi deyil, dil və ifadə baxımından kiçik, əhəmiyyət-siz heç nə yoxdur.

Dördillik birgə fəaliyyətimiz ərzində yalnız bir dəfə Prezident üçün çixix mətni hazırlamaq olmuşdum. 2002-ci ilin mayında Roma papası İkinci İohann Pavel ölkəmizə səfər edəndə belə zərurət yaranmışdı. Heydər Əliyev məni çağırıb:

- Bilirsen, - dedi, - indiyə qədər krallarla, prezidentlərlə, baş nazirlərlə, parlament sədrləri ilə çoxlu görüşürəm olub. Amma ilk dəfədir ki, Papa ilə danışmalı olacağam. Düzünə qalsa, heç ona rəsmən necə müraciət edildiyini də bilmərəm. Çünki bildiyim qədər, kilsənin müraciət formaları da fərqlidir, özünməxsusdur. Ona görə də sən idarəndə göstəriş ver, başqa ölkələrin təcrübəsini, protokolunu öyrənsinlər, həm qarşılaşma mərasimi, həm də toplantı üçün mətn hazırlasınlar, sonra birlikdə baxarıq.

Cəmsi iki gün vaxt verdi. Aydın məsələdir ki, belə məsul işi hansı atəşəy tapşırmaq olmazdı. Həmin gecə oturub çixix mətnlərinin layihəsini hazırladım. Ertəsi gün isə Prezidentin yanında bu 4-5 səhifəlik sənəd üzərində iki saata yaxın işlədik. Filoloq olsam da, Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinin incəliklərinə bələdiyyini, ən uğurlu seçim tapılana qədər hər söz üzərində düşündüyünü, müxtəlif variantları nəzərdən keçirdiyini həyretlə müşahidə edirdim. Arada bir Vatikən başçısına müraciət forması kimi istifadə olunan "Zati-Əqdəsləri" ifadəsi üzərində dayandı. Bunun belə olduğunu dəqiq bilib-bilmədiyimi soruşdu. Hətta tapşırırdı ki, Akademiyanın Dilçilik İnstitutuna zəng vurub bir də doğru-dürüst məlumat alaql.

Yüksək qonağı qarşıladığımı: gün Prezident aeroportda məni yanına çağırıb dənən gecə mətnə baxdığı zaman o qədər də yerinə düşməyən bir söz tapdığını deyəndə isə heyretim daha da artdı. Başqalarının bəlkə də fərqi nə varamadən mexaniki oxuyub sonra unuduğu adı mətnə də o, həyatının mühüm işi kimi baxırdı.

(Ardı var)